

Валерый МАКСІМОВІЧ

ІДЭЯ НАЦЫЯНАЛЬнай КАНСАЛІДАЦЫІ Ў ТВОРЧАСЦІ ЯНКІ КУПАЛЫ

Духоўныя высілкі Купалы былі скіраваны на вырашэнне тых неадкладных задач, якія мелі першаступенную важнасць і значнасць у плане нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, нацыянальнага самапазнання, самасцвярджэння. Архіважнай задачай было стварыць літаратуру не проста ў выглядзе корпуса розных тэкстаў, а надаць ёй адмысловы статус, ператварыць яе ў нацыязначны культурна-падзвіжніцкі і духоўна-адраджэнскі цэнтр, які б узяў на сябе функцыю кансалідуруючую, аб'яднальную. Патрэбна было скіраваць энергію і эмоцыі людзей у кірунку стварэння нацыянальнай свядомасці, самой ідэі нацыі як стваральнай сілы, разумеючы, што без гэтага немагчыма духоўная інтэграцыя беларусаў.

У суровых віхурах часу ён шукаў шляхоў паяднальнасці, духоўнага кантакту з народам дзеля ўсталявання — як канчатковая мэта — нацыянальнай дзяржаўнай супольнасці. Надзвычай важна было мастацкім словам узварухнуць, абудзіць гістарычна прыспаную свядомасць народа з тым, каб наладзіць з ім духоўны дыялагічны кантакт, заклікаць да суразмоўя, да супольнага супрацьстаяння жыццёвым злыбедам, да пошукаў светланосных шляхоў у будучыню. Выпрацоўка стрыжнявога нацыянальнага ідэалу было злабадзённым патрабаваннем часу і аб'ектыўнай гістарычнай заканамернасцю.

Ідэю еднасці, згуртавання чалавечай супольнасці Купала лічыць вышэйшым і канчатковым пунктам нацыянальнай кансалідацыі. Першаснай і галоўнай перадумовай дадзенага працэсу паэт бачыць самога чалавека, яго жаданне і волю актывізаваць свае духоўныя высілкі дзеля спраўджання ідэі згуртавання. Для самога Купалы гэтая ідэя мела лёсавызначальны характар, наўпрост звязвалася ім з перспектывай выжывання нацыі, са здольнасцю займець трывалы духоўны падмурак, дзе менавіта быццёва-анталагічнаму, сакральнаму, ментальна-светапогляднаму адводзілася рашаючая роля.

Спасцігнуць душу народа можна было толькі скіраваўшы сваю ўвагу на выяўленне і асэнсаванне глыбінных, узаемазвязаных і ўзаемазалежных, падчас даволі няпростых, супярэчлівых грамадскіх працэсаў і аспектаў, міжасобасных стасункаў у тым ліку. Важна было ў сферу мастацкага даследавання прыцягнуць увесь комплекс сацыякультурнай, духоўнай чыннасці ў шматстайных і ўніверсальных яе праявах. Паказваючы этапы духоўнага выпявання і духоўнай абуджанасці чалавека, Купала не мог абысці ўвагай тыя не вельмі прыезныя моманты, якія тычыліся высвятлення першаасноў духоўнасці. І гэта ніяк нельга расцэньваць як парушэнне праўды жыцця і мастацкай праўды. Наадварот, у спробе дакапацца да першапрычын «крыўд і бед» бачыцца імкненне бескампрамісна, але пры гэтым прыныцова і сумленна падысці да асвятлення тых негатыўных праяў, якія служаць перашкодай на шляху да духоўнага абнаўлення. Купала як прарок нацыі добра ўсведамляў, што літаратура павінна служыць духоўнаму абуджэнню і нацыянальнай кансалідацыі, і таму ўсе свае намаганні прыкладаў дзеля канцэптualaнага асэнсавання нацыянальна-адраджэнскай ідэі.

Паэт паказвае сваіх герояў на злome, на крутых паваротах, часам на мяжы жыцця і смерці, ставіць іх перад сітуацыяй выбару, каб глыбей зазірнуць у іхнія душы.

У зону свайго мастацкага даследавання ён прыцягвае факт паталагічнай варожасці сярод блізкіх і крэйных людзей, што ўзмацняе пачуццё адчужанасці і ніколькі не спрыяе знаходжанню паразумення і згоды паміж людзьмі. Адмаўляючы згубны сіндром раз'яднанасці, ён адначасова сцвярджаў ідэю нацыянальнай кансалідацыі, братэрства, яднання, што мела б вынікам умацаванне нацыянальных каранёў.

Яшчэ раз падкрэслім: мастак слова няспынна звяртаўся да анталагічных праблем быцця, імкнуўся паглыбіцца ў быццёва-касмаганічную сутнасць з'яў і рэчаў. Анталагічны маштаб мастацкага мыслення Купалы заканамерна павінен быў прывесці да нараджэння эпічных форм, у якіх знайшлі месца драматычныя і трагічныя старонкі беларускай гісторыі. Гаворка ў першую чаргу пра паэмы «Сон на кургане», «Курган» і «Магіла льва». Невыпадкова, што цэнтральная ідэя, якая аб'ядноўвае іх, звязана з ідэяй свабоды, свабоднага волевыяўлення, прызнанне чалавека найвышэйшай каштоўнасцю жыцця. Менавіта ў гэтых паэмах выявіў сябе як мастак вялікага эпічнага таленту, здольнага дайсці да маштабных мастацка-эстэтычных абагульненняў, раскрыць сутнасную, субстанцыянальную і экзістэнцыяльна-анталагічную прыроду чалавечага духу, асэнсаваць гісторыка-культурныя складнікі нацыянальнага светабыцця.

Раз'яднанасць, якая ідзе поруч з падазронасцю, фатальнай абьякавасцю да лёсу іншага чалавека, згодна з мастацкай канцэпцыяй Купалы, непазбежна вядзе да згубных вынікаў, чалавечай трагедыі. Прыгадаем вобраз Сама з паэмы «Сон на кургане». Ягоная трагедыя — ва ўсведамленні сваёй абранасці, вышэйшасці і немагчымасці рэалізаваць сябе, данесці праўду да народа. Чалавек, які жадаў справядлівасці, стаў ахвярай абставін і ўмоў, што аказаліся мацнейшымі за яго. Асабліва красамоўным у творы падаецца сцэна суда. «Суд» над Самам проста бянтэжыць найперш тымі безапеляцыйнымі сцвярджэннямі і патрабаваннямі аднавяскоўцаў Сама, якія ў адзін голас прызналі яго віноўцам падпалу: «*Падпаліў во гэты злодзей*», «*Няхай добра суд накажа!*» Прадстаўнікам афіцыйнай улады (сцэна рэалістычная) — прыставу і соцкаму — яны выказваюць нават сваю шчырую падзяку за прызнанне за Самам віны, на развітанне жадаюць шчаслівай дарогі: «*Дзякуй, барынька, вам шчыра*», «*І вам, барынька, шчасліва!*» Ніхто з прысутных не ўсумніўся ў правамернасці дзеянняў «суда», не выказаў сваёй нязгоды з незаконным абвінавачваннем Сама. Наадварот, народ, а не «суд» прадвызначыў лёс героя, абвінаваціўшы яго беспадстаўна і незаконна ў нібыта здзейсненым злачынстве — падпале вёскі. Больш за тое, усім чужая, страшная сама думка аб магчымасці змен. У гэтым бачыцца галоўная трагедыя людзей, аглушаных горам і праклёнамі, узаемнай адчужанасцю, недаверам.

У адносінах Сама і аднавяскоўцаў адсутнічае тое, што б звязвала іх ці хоць бы давала нейкую надзею на паразуменне. Словы не дзейнічаюць, ды і як ім дзейнічаць, калі гэтыя словы — як сведчанне адлучанасці ад жыцця, інертнасці, апатычнасці, ленасці душы. Душа людская звыклася з хаосам, беспераборлівасцю, бязмэтавасцю. Ёй чужы ўсялякі прабліск святла — святла ўнутры сябе і святла прыроднага, дзённага. Вось чаму так палохае, страшыць і адурманьвае іх пажар. І не таму, што ён знішчае матэрыяльны дабрабыт, але і таму — і гэта больш істотна — што агонь успрымаецца як агідны, страшны, непажаданы прадвеснік, «месія» ўнутранага прасвятлення. Народ — як той «вялікі інквізітар», які са сваіх жа рук прымае свой уласны хлеб. І пошукі скарбу — гэта і ёсць адна з магчымых умоў неабходнага паразумення, згоды, аднадушнасці. Пад найменнем скарбу хаваецца душа ці, па меншай меры, штосьці са сферы ідэальнага, духоўнага. У Сама душа тая, што пачынае ўжо абуджацца да жыцця, пачынае адчуваць самую сябе. Саму ўжо адкрылася тое, што для іншых — пусты гук, нішто, пустата. Але гэта — толькі прыкмета, знак сапраўднага прасвятлення, прадбачання будучага, якое толькі на стадыі станаўлення, хаатычнага брадзэння, складвання. І ўсе гэтыя вычварнасці, прывіды, метамарфозы — сведчанне гэтай стадыяльнай абуджанасці, якая праходзіць балюча, хваравіта, часам невыносна.

Як сведчыць паэма, няма паразумення і разумення ў стасунках паміж людзьмі. Насцярожвае і тое, што людзі паводзяць сябе, гавораць, дзейнічаюць як

аднадумцы, згаварыўшыся загадзя. Такое адчуванне, што ўсімі імі кіруе адзін нябачны, тайны закон, пэўная ўстаноўка. Ніхто з іх не маўчыць, не задумваецца, не імкнецца штосьці зразумець, усвядоміць, а суздром падаўлены нейкай непатрэбнай мітуснёй, заклапочанасцю неістотным, што нагадвае сапраўдны балаган. Складваецца ўяўленне, што кожны з пагарэльцаў баіцца ці імкнецца адцягнуць штосьці больш важнае, істотнае, але ў той жа час і вельмі непажаданае, непрыемнае для кожнага. Нібы нейкая раз'ядноўваючая істота залягла паміж іх духам і імі самімі, паміж жыццём, што закранае ўсё існуючае, і жыццём, якое падаўлена горам, пакутай, безвыходнасцю. Як у Сама сонныя прывіды — сведчанне чаканага прасвятлення, так стан яго аднаўскагоўцаў на пажарышчы — сведчанне іх спячай, змарнелай, неабуджанай душы. І любое ўмяшанне ў іх размераны лад жыцця, які пахіснуўся ўжо, у дадзены момант непажаданае, таму што гэта будзе ўспрымацца і адчувацца ці як агонія, ці як наступленне чагосьці новага, нязведанага, яшчэ больш страшнага. У абодвух выпадках гэта ўскладніла б і без таго вартае жалю існаванне пакрыўджаных лёсам людзей, якія жывуць у вечным забыцці сваіх правоў.

Можна небеснастаўна дапусціць, што людзі, як, зрэшты, і Сама, знаходзяцца ў стане летаргічнага сну. «Душа» Сама высветліла сутонне душ людскіх, ахутаных покрывам дурману, блюзнерства, прыняўшы выгляд снабчання. Становішча Сама — адзінокага, нікім не зразумелага — блізка нагадвае соннае або пасмяротнае існаванне душы, змясціўшай у сабе ўвесь свет і замкнутай на самой сабе. Адсюль стан і пачуццё адзінокасці набываюць універсальныя прыкметы; межы паміж светам жывых і светам мёртвых сціраюцца адзінотай — і вёска, і пушча ў такім разе паўстаюць у іпастасі нейкага своеасаблівага некраполіса духаў.

Міф аб самасці, адзінокасці, які ўвасобіўся рэальна, «плоцева» ў абліччы Сама, набыў у паэме сваё лагічнае завяршэнне. Сведчанне таму — лёс героя, калі пасля смерці жонкі ён застаўся сам-насам, адзін, не прызнаны не толькі аднаўскагоўцамі, але і ўласным сынам, які яго, па сутнасці, адчураўся. Паэма абрываецца на самым трагічным моманце. І гэта невыпадкова. У фінале твора бачыцца не толькі безвыходная замкнутасць героя на самім сабе, але і жорсткая асуджанасць грамадскага ладу жыцця, адкрытае папярэджанне-прадбачанне таго, да чаго можа прывесці свядомае ці неўсвядомленае ігнараванне законаў прыроды, духоўна-крэўная карозія. У адным канцэптуальным ключы з вышэй адзначанымі момантамі можа ўспрымацца і сцэна перарванага, няспраўджанага выселля на пажарышчы — як спроба абнаўлення, амаладжэння крыві роду, вяртання яму генетычнай, жыццёвай моцы, а ў больш шырокім, сімвалічным сэнсе — далучанасці да агульналюдскай скарбніцы, векавечных здабыткаў культуры і цывілізацыі. Вось чаму сітуацыя адзіноты, адчужанасці набывае ўніверсальнасць гучання. Яна ж прымушае падспудна засяроджвацца ў сабе, успрымаць свой унутраны свет як адзіную рэальнасць.

Сімтаматычна, што ў завяршальнай сцэне «У шынкоўні» пастаяльцы-наведвальнікі (у большасці люмпенізаваны працоўны люд) гавораць відавочна парадаксальныя тосты, накіштат: «*За згубу летшай, светлай доли*»; «*За працвітанне чорных хвіляў*»; «*За тых усіх, што хлеб мой елі*»; «*За тых дзікія напасці*»; «*За нашу брацкую нязгуду*». Парадаксальнасць сітуацыі і лагічных канструкцый падкрэслівае алагічнасць свету, прыгнечанасць чалавека невядомымі сіламі, якія ўладараць над яго лёсам і жыццём. У паэме даволі паслядоўна праводзіцца думка аб згубнасці для саміх людзей адстойвання сваіх інтарэсаў эгаістычнымі, часам здрадніцкімі метадамі, што параджае атмасферу падазронасці, недаверу, варожай непрыязнасці. Паводле канфармісцкай псіхалогіі гэтых людзей, дабрабыту, шчасця, жыццёвай уладкаванасці можна дасягнуць не іначай, як за кошт іншых, не ахвяруючы пры гэтым ні адным са сваіх перакананняў.

Адмаўляючы згубны сіндром раз'яднанасці, Купала адначасова сцвярджаў ідэю нацыянальнай кансалідацыі, братэрства, згоды, што мела б вынікам умацаванне нацыянальных каранёў. Усім гучаннем паэмы нібы сцвярджаў, што свет, які

страціў магчымасць цвяроза думаць і разважаць, сапраўды можа толькі паспадзявацца на ірацыяналізм, толькі высілкі духу могуць вывесці яго з апатычнага стану сну і непрытомнасці. Галоўнае, да чаго сягала купалаўская думка, — праблема нацыянальнай непрыкаянасці народа і чалавека на забытых скрыжальных гісторыі. Трагічныя выдаткі жыццёвай недарэчнасці, выяўленай у паэме, так востра Купала адчуў упершыню. Паэт раскрыў усе магчымыя праявы і наступствы з'явы адзіноцтва ў розных яе іпастасях: і як адзіноцтва асобы ўнутры роду, і як адзіноцтва роду ўнутры нацыі, і як адзіноцтва нацыі на зямлі і ў сусвеце.

Героіка-рамантычная паэма «Курган» пабудавана па тыпова рамантычнай (антынамічнай), героіка-дыдактычнай схеме. Галоўная праблема ў ёй звязана з адлюстраваннем невырашальнай дыхатаміі: мастак і «ўладары свету», мастак і тыран. Галоўны герой паэмы — Гусляр — з'яўляецца ўвасабленнем непахіснасці духу, непадкупнасці мастацтва, вернасці ідэалу свабоды, высокай праўды жыцця. Ён не можа здрадзіць сваіму пакліканню быць народным спеваком (песняром), не можа змірыцца перад жорсткасцю, гвалтам, прымусам уладальнага тырана-князя, прызнаць сілу золата і багацця. Наадварот, Гусляр гатовы на самаахвяраванне ў імя сцвярджэння ўласных перакананняў. Ідэя твора — у бессмяротнасці праўдзівага мастацтва, што вызначае ідэалы справядлівасці і добра, чалавечнасці і гармоніі. У шырокім кантэксце сэнсавых канатацый заўважаецца наказ паэта прытрымлівацца героікі мінулага, мацаваць дух барацьбы і самаахвярнасці, гераічныя асновы нацыянальнага характару, адстойваць рапучасць і гатоўнасць супрацьстаяць любому гвалту, тыраніі і дыктату.

Паэма «Магіла льва» служыць узорам мастацкай актуалізацыі «гістарычнага», фальклорнага прататыпа: у ім творча пераасэнсавана легенда пра ўзнікненне Магілёва, канва народнага падання і народныя ўяўленні пра Машэку як пра асілка, што валодае аграмаднай волатавай сілай. Паводле падання, ён быў пахаваны на гары з назваю Магіла льва або Машэкавай гары. Народная легенда стала толькі адпраўным пунктам для Купалавай фантазіі, якая спрычынілася да разгадкі скрытых механізмаў і сімвалаў нацыянальнага быцця. У творы арганічна перапляліся самыя разнастайныя элементы — фальклорныя і літаратурныя, якія адкрываюць магчымасць для размовы пра рамантычны, рэалістычны і сімвалічны сімбіёз, пра шматварыянтнасць, поліфанізм сэнсаў і значэнняў.

Змест твора з'яўляецца прыкладам пазітыўнай актуалізацыі жыццёвага матэрыялу, адыгрывае прагнастычную функцыю ў адносінах не толькі да тагачаснай, але і сучаснай нацыянальнай рэальнасці. Ідэя сацыяльнага пратэсту, помсты, якая ляжыць на паверхні твора, узмоцнена філасофска-псіхалагічным кантэнтам. Асноўны пафас твора скіраваны ў рэчышча «разгадкі нашых крыўд і бед» — глыбінных, анталагічных асноў быцця нацыі. Праз умоўна-сімвалічную вобразнасць раскрываюцца стасункі асобы і грамады, адзінкі і масы, паказваецца трагедыя чалавечага духу, што не можа выбіцца з цяжэнтаў адвечнай непрагляднасці, гібення, апатычнасці, — духу, скаванага шэрай і аднастайнай будзённасцю. Як і ў іншых сваіх творах, Купала выступае тут супраць патрыярхальна-кансерватыўнай маралі, якая трымаецца на непраціўленні прымусу, пасіўнасці, прышчэпленых значнай частцы сялянства вякамі насілля і занядбанна свайх правоў.

Паэма Купалы істотна адступае ад рамантычнага канона, і перш за ўсё тым, што яна пазбаўлена станоўчага рамантычнага героя. У ёй адсутнічае ўказанне на ідэал наогул, сюжэтная калізія не разгортваецца па тыпова рамантычнай (антынамічнай) схеме, якая ўключае наступныя моманты: наўнасць «класава-палярных страстей» (А. Лойка), герояў-антыподаў як выразнікаў непрымірымых антаганістычных супярэчнасцей, барацьбу перадавога і кансерватыўнага, высакароднага і бесчалавечага, што, урэшце, становіцца ўвасабленнем адвечнага антаганізму добра і зла. «Антаганізм» паэмы іншага роду. У «Магіле льва» паэт не звяртаецца да адкрытага рамантычнага канфлікту, які мысліцца як канфлікт паміж народам і прыгнятальнікамі, паміж тыраніяй і свабодай (разнавіднасць апошняга назіраем у «Бандароўне»). «Антаганізм» паэмы — абсалютна іншага кшталту. Гэта антаганізм не

сацыяльна, а псіхалагічна матываваны. Ён натуральна вынікае з унутранага ўлоння паэмнага дыскурсу паэм «Гусяр» і «Бандароўна» і накіраваны ў рэчыва спасціжэння ўласна нацыянальна-эзатэрычных філасофем народнага жыцця. Фігуральна кажучы, Купала адмыслова трансфармаваў знешнюю антаганістычную апазіцыю Бандароўна — Пагоцкі, Гусяр — Князь у своеасаблівы псіхалагічны комплекс, «прывіўшы» яго Машэку. Канфлікт набывае тут не адзнаку барацьбы, змагання ў імя высокіх ідэалаў, а характар помсты, адплаты, якія прадыхтаваныя ўнутраным імператывам — знявагай гонару і годнасці героя, якому здрадзіў свет. Ніхто іншы як сам народ сваім здрадніцкім маўчаннем, знаходзячыся ў палоне адвечнай глухаты-«крыўды», справакаваў стыхійны пратэст героя. Першапачаткова аб'ектыўна набыўшы ўсе прыкметы бунтарства, але не падмацаванага неабходным рээстрам стрымліваючых унутраных (маральных) рэгулятараў, гэты пратэст-помста ператварыўся ў сваё адмаўленне. Кіруючыся агульначалавечымі гуманістычнымі ўніверсальнымі, апантаным дзеянні наваўленага самазванца-сатрапа, функцыі якога міжволі бярэ на сябе Машэка, ніяк не выпадае кваліфікаваць як прававыя (легітымныя), справядлівыя. Першапачатковае жаданне адстаяць права на каханне, свабоду і волю паступова абярнулася маніякальнай прагай крыві і ўпэўненасцю ў беспакаранасці, што дарэшты асляпіла Машэку, зрабіла з яго крывавага забойцу, мізантропа, монстра. У творы можна заўважыць адмыслова прэпарыраваны ніцшэанскі матыў бунту супраць маралі, што прыводзіць у выніку да татальнай усёдазволенасці. Акрамя таго, прасочваецца механізм ператварэння богападабенства ў багароўнасць з наступным этапам саперніцтва з Богам, што прыводзіць урэшце да адмаўлення маральнага імператыву ўвогуле.

У «канфлікце» Машэкі з народамі яскрава выявіла сябе купалаўская эгацэнтрысцкая манера вырашэння праблемы паэтычнага адраса, якая цесна спалучана з трагічным гуманізмам паэта. Глыбокі знаўца народнай душы, Купала паказаў сябе ў гэтым творы з абсалютна нечаканага боку, з усёй перакананасцю прадэманстраваў уменне балансаваць на мяжы цяжка спасцігальнага, узаемаабарачальнага, парадаксальнага. Глыбінны падтэкст твора сведчыць за тое, што Машэку штурхае на лютае забойства, як гэта ні дзіўна гучыць, прага праўдашукальніцтва, дакладней, немагчымасць разабрацца ў сваім становішчы і знайсці першапрычыну зла. Герой прагнуў ісціны любой цаной, а яна падманвала яго, здраджвала яму, пакуль, нарэшце, не ператварылася ў сваю супрацьлегласць. Менавіта бескампрамісная адданасць ідэалам добра, ісціны і справядлівасці прыводзіць героя да немінучага краху.

Праз драму Машэкі раскрываецца трагедыя беларускай нацыі. Яна ў тым, што здольныя нарадзіць, узгадаваць у сваім асяроддзі сапраўдных асілкаў, волатаў незвычайнай сілы, дабрыні, якія валодаюць магутным духоўным патэнцыялам, беларусы не ўмеюць выкарыстаць гэтыя найлепшыя чалавечыя якасці на сваю карысць. Больш за тое, свядома ці несвядома скіроўваюць іх супраць сябе. Машэка і сапраўды валодаў усім, што магло зрабіць яго героем, заступнікам, абаронцам людства ад бед і нягод, — тым, хто нясе людзям новую праўду, новыя ідэалы, новы маральны кодэкс светабыцця. Але насамрэч стаў віноўцам непа-праўнай бяды, жорсткім, не ведаючым жалю і шкадавання разбойнікам, сапраўдным нелюдзем, страціўшым чалавечае аблічча.

Цэнтральная гераіня твора, Наталька, як і Машэка, таксама проціпастаўляе сябе грамадзе. Менавіта яна паклала пачатак неапраўданым забойствам, стала першапрычынай гібелі Машэкі. Прырода надзяліла гераіню надзвычайнай прыгажосцю: «Наталька ў вёсцы між сваімі // Найпрыгажэйшаю была, // Грудзямі, шчочкамі, вачыма, // Як мак, між макамі цвіла». Але прыродная знешняя прыгажосць не перашкодзіла ёй здзейсніць найстрашэннае злачынства — забіць калісьці каханага ёй чалавека. Наталькай валодае хутчэй інстынкт захавання, а не ўсвядомленае пачуццё аднасці з народамі. Бо яна свядома «пад чарам ворагавай казкі // Зраклася мілага свайго, // Не прачувала горкай долі, // Якую лёс людзям пашле», г. зн. стане галоўнай віноўніцай людскіх трагедый. Пераступіўшы маральна-этычныя каноны,

выпрацаваныя стагоддзямі людскога існавання, яна пайшла «пуцінамі крывымі», аддала сябе ва ўладу пошасці і блуду, «звязаўшы дружбай сябе з ямай». Як сведчыць А. Петрашкевіч, Купала спачувальна адносіцца ў гэтым выпадку да гераіні: няма тут папрокаў з боку аўтара, бо тыя, хто мог бы дапамагчы дзяўчыне абысці гэту глыбокую яму, неабачліва штурхалі яе ў тую пастку, што была расстаўлена маладым баярынам. Толькі асуджальныя погляды, толькі папрокі («... пачала ўся вёска тыкаць // На дзеўку пальцамі штодзень») з боку тых, хто мог бы прадухліліць далейшае трагедыйнае развіццё падзей, адвесці бяду.

Дзякуючы новай сустрэчы з Наталькай у зняверанай, ачарсцвей душы Машэкі пачаліся змены, што здольныя былі б прывесці героя да магчымага выратавання, вяртання да ранейшага. Ды Наталька не магла «ўжо так, як некалі, любіць» Машэку. «Спазнаўшы панскія раскошы, // Дзіцё сля і грамады, // Не мела сіл змагчы ў пустошы // І адзіноцтва, і жуды». Учыненае злачынства Наталькі — не помста за народ, а сведчанне легкадумнасці, эгаізму, чэрствасці, жорсткасці. У гэтай сувязі З. Санюк заўважае, што Наталька ў сілах была вярнуць Машэку да нармальнага жыцця, але замест таго яна крыважэрна і жорстка забівае яго «нажом агромным», ударыўшы тры разы. Справа, канешне, не ў тым, што яна вымушана знішчыць крывавага бандыта. Само апісанне забойства Машэкі Наталькай, якая з такім азвярэннем робіць усё гэта, характарызуе яе як пачварную істоту. Наталька пазбавіла жыцця Машэку ў той момант, калі яго збалелая душа паімкнулася пазбавіцца ад забойчага здранцвення, знямогласці, шукала той выратавальны эліксір, які б змог вярнуць яе да жыцця. Нечакана наоў успыхнуўшае каханне і стала тым дзейсным штуршком, што даў надзею на выратаванне, даў шанец зноў вярнуць страчанае. Наталька не дала спраўдзіцца гэтым марам Машэкі. Яе бесчалавечны ўчынак нельга трактаваць як сведчанне таго, што яна свядома помсціць за народнае гора, за ўчыненыя забойствы. Бо, «завабленая панскімі заляцаннямі, аслепленая панскімі харомамі» (А. Лойка), не маючы кроўнага радства з народам, даастану страціла чалавечую і жаночую годнасць. Купала-гуманіст асуджае духоўную слепату, духоўнае рабства ва ўсіх яго праявах як бесчалавечнае і антыгуманнае, а таксама ўмовы, якія іх спарадзілі.

Разбойніку Машэку народ насыпае курган, што вельмі сімвалічна. Тым самым робіцца свядома спробаў шанаваць яго памяць, здзейсніўшы пэўны сакральны рытуал. Мала сказаць, што народ не трымае на яго зла, што ён умее забываць пра крыўды. На першы погляд даволі нечаканы, нематываваны цягам развіцця дзеяння ў паэме «ўсенародны» ўчынак ушанавання разбойніка, забойцы дае падставу меркаваць, што герой застаўся вялікім і ў сваім дабры, і ў сваім зле. Сімвал насыпанага кургана можна трактаваць як сведчанне ўсвядомленай віны перад Машэкам, як адзнаку паступовага прасвятлення, празарэння народнай душы.

Усім сваім ідэйным гучаннем паэма адпрэчвае гвалтоўны шлях дасягнення праўды і справядлівасці, вучыць разумна стрымліваць свой унутраны парыв, не кіравацца ў жыцці сляпым запалам і гіпертрафіраваным эгаізмам, а шукаць шлях дасягнення кампрамісу, згоды і ўнутранага прымірэння.

Адмаўляючы згубны сіндром раз'яднанасці, Купала адначасова сцвярджаў ідэю нацыянальнай кансалідацыі, братэрства, згоды, што мела б вынікам умацавання нацыянальных каранёў. Паэт актыўна садзейнічаў фарміраванню нацыянальнай свядомасці, самой ідэі нацыі як стваральнай сілы, разумеючы, што без гэтага немагчыма духоўная інтэграцыя беларусаў. Купала як прарок нацыі добра ўсведамляў, што літаратура павінна служыць духоўнаму абуджэнню і нацыянальнай кансалідацыі, і таму ўсе свае намаганні прыкладаў дзеля канцэптуальнага асэнсавання нацыянальна-адраджэнскай ідэі. Разам з тым, ён быў глыбока перакананы, што менавіта асоба чалавека выступае той дзейснай сілай, якая прывядзе да абнаўлення жыцця, да ўсталявання здоровага маральнага клімату, духоўнага пачатку ў грамадстве. Нацыянальнае адраджэнне і звязвалася ім перадусім з узвелічэннем чалавека як асобы, з увагай да яго, з далучэннем яго да агульначалавечых гуманістычных і эстэтычных традыцый, да агульначалавечых духоўных каштоўнасцей.